

Az egyéniség öntörvényűsége

(Jegyzet Endrődi Szabó Ernő költészetéről)

– Mintha újabb váltások-változások előtt állna művészetünk, és benne napjaink irodalma. Megnőtt az igény a hiteles és öntörvényű személyiségek iránt, az olyanok iránt, akik éppen *nem alkalmazkodásukkal* tüntetnek, akik a narcisztikus és artisztikus befelé fordulást egy nyitottabb, kitárulóbb magatartásra váltják fel. Vége az „új-szenzibilitásnak”? Legalábbis szünetel. Visszatérnek a hatvanas évek? Mindenesetre valamiféle „új progresszió” megjelenését érzékelhetjük, amely lehet „fésületlen”, „darábos”, felróható minden hasonló törekvésnek a megmunkáltság, az artiztikum hiánya, de határozott arculú, és elementáris: ösztönösen eredeti, és mint ilyen, megnyugtatóan élettel telített.

Mert „túlzottan is jólfésültek” voltunk. Ezt a mondatot, a „jólfésültségnek” ezt a radikális elutasítását *Endrődi* olvasása közben jegyeztem fel. Fogalmazhatnék így: okosak és „okosak”, kulturáltak és „kulturáltak” lettünk az utóbbi néhány évben, „okos szépfiúk”, akik kissé enerváltak és „nyafogósan”, élvetegen és mindenképpen nagyon dekadensen alanyokról és állítmányokról, jelzőkről és jelzettekről vitatkozzatunk, „kifinomodott” izlésünkkel idegenkedünk mindattól, ami élet- és izzadságszagú, és elvont, „nüasznyi” szépségekben gyönyörködünk. Játékos rímek, totális befelé fordulás, „leheletnyi” metaforák, magánmítoszok és tudatos távolságtartás minden „közönségestől”, apró viccelődés, „összekacsintó humorizálgatás” jellemzi napjaink irodalmát, költészetét, ezek voltak meghatározóak az elmúlt években. Természetes, hogy a posztmodern érzékenység izgalmas művek megszületésében játszott elsődleges szerepet, de az is természetes, hogy néhány hónapja megnőtt az igény a radikális stílusváltásra. És mindezek az alakulások „hullámzások” nem okoznának gondot művészetünkben, ha nem járnának együtt a kirekesztés-kirekesztődés negatív következményével, ha az éppen „uralkodótól” eltérő törekvések is mindig képesek lennének az önfelmutatásra, ha kulturális gépezetünk egészségesen, jól működne.

Sajnos, kulturális gépezetünk néhol már alig-alig működik, igen messze van az éptől, az egészségestől.

Szerencsére vannak sokoldalú tehetségeink, akik önmaguk feladása nélkül alkalmazkodnak a változó, a számukra talán éppen kevésbé ideális körülményekhez. Vannak azonban olyan tehetségek, akik nem alkalmazkodnak, hanem szüntelenül azt csinálják, amihez értenek, vagy érteni vélnek.

Endrődi Szabó Ernő az utóbbiak közé tartozik.

Lírájának mindazon jegyei, amelyek kezdettől összetéveszthetetlené teszi költészetét, napjainkban is megvannak, látszólag időtlenül, látszólag változások nélkül. Bátran kimondhatjuk: bár felületében megérintette munkáinak bizonyos részét a – fogalmazzunk kissé vulgárisan – „posztmodern stílusdiktatúra”, és ezért megformáltságuk mikéntjében módosulásokat ta-

paszthalhatunk, alapvetően mozdulatlan, változatlan ez a költészet, és ezt talán bírálatként sem mondanánk másként. Mert hiba, ha valakinek a költészete túlságosan egysíkú, „egyjellegű”, de most, a nyolcvanas évek eklekticizmusában elsőrendű *erény is*: Endrődi különösebb változások nélkül, csakis önmaga „belső órájához” igazodva írja verseit, idegen tőle minden alkalmazkodás. *Nem alkalmazkodásának* velejárója viszonylagos magárahagyottsága, egyedülléte, munkáinak visszhangtalansága. Ám ami keserű tapasztalás egyfelől, magában való *érték* másfelől: ha *Lelet* (1986) című kötetét és újabb munkáit fellapozzuk, meglepődünk és megdöbbenünk: így is lehet verset írni? Ilyen keresetlen őszinteséggel, ilyen magától értetődő szókimondással? Endrődi munkáit elővéve rögtön nyilvánvalóvá lesz annak egyedisége, napjaink uralkodó irányaihoz képesti *mássága*.

Lírája a végtelenségig személyes, szüntelenül önmagát felmutató. Zaklatott, „szeretet-éhes” líra ez, és most az utóbbi jelzőre tenném a hangsúlyt. Endrődi szeretet-éhsége már-már a *József Attiláéval* rokon, néhol kifejezetten érzelmes, kétségbeesett hangon szólal. A magárahagyottságtól való félelem sugárik szinte minden munkájából, és valamiféle – ebből következő – „teljes odaadás” igénye: ez az, ami közelivé, szimpatikussá teszi költészetét. Legjobb műveiben mindezen erényeit objektivizálja, és az emberi kapcsolatokat hitelesen, érvényesen mutatja be. A kötetből az *Er érkezése* című alkotása ilyen, amely formailag a vizuális költészet és a népköltészet nagyszerű szintézise: miközben képi formában gondolkodik, szövegében népdalszerű motívumokat alkalmaz, nyelvezetében tájnyelvi, népies fordulatoktól bővelkedik. A „történet” regényként komponált: egy magányos házban, hideg téli napon egy szerelmes asszony „Er”-re vár, arra a szerelmi egyesülésre, amit csakis „Er” nyújthat neki. És itt több dolog is hangsúlyos: legelsőnek a kendőzetlen erotika („vagytól duzzad meredezik nedvesedik keblem csigolyámról fénylő izzadság-gyöngy cseppen bőromban tücső jöjjön már szeressen! ívbe hajolna meg szerelmétől hátam csak tépné harapná már hófehér gömbvállam!”), másodsor pedig a nagyepika: hasonlóan Esterházy *Fubarosokjához*, itt is regénykompozícióról beszélhetünk; harmadszor pedig – ebben szintén rokona az Esterházy-műnek – megoldásaiban alapvetően vállalja a népi hagyományokat.

Az *Er érkezése* csupán az egyik jellemző, és mindenképpen fontos mű a *Lelet* című kötetből. Erotikája éppen olyan elementáris, mint újabb, *Missa erotica (Lámpauccabuszonnégy, Pesterzsébet-külső)* című ciklusának, amelynek néhány darabja már a kötetben is megtalálható. Mi is a legalapvetőbb tulajdonságuk ezeknek a verseknek? Az őszinteség. Mert Endrődi már-már anakronisztikusan, konzervatívan, idejétmúltan őszinte „alanyi” költő. A nyolcvanas évek második felében alig-alig találhatni valakit, akinek munkáit rokoníthatnánk Endrődiével: mint arról már szóltunk, az „avantgárd utáni újrérzékenység” szemléletét nem befolyásolta látványosan, éppen emiatt lírája napjainkra különössé, újra figyelmet ébresztővé lett.

Mert ez a típusú keresetlenség, őszinteség a hiányával véteti észre magát most, a nyolcvanas évek végén. Endrődi költészete valójában a hatvanas-hetvenes évek lírájával rokon, egy alapvetően kifelé forduló, a végtelenségig kitarulkozó, személyes, és személyességében hiteles költészet ez, amelynek rokon vonásait az amerikai beatirodalomban, *Allen Ginsberg*, *Gregory Corso*, *Jack Kerouac* munkáiban fedezhetjük fel, és másokéban, hadd említsük meg akár *Villiam Burroughs*, *Richard Barker* vagy *Law-*

rence Ferlinghetti nevét. Nem csupán formájában kapcsolódik Endrődi lírája a fentebbiekéhez, sőt, elsősorban nem abban, hanem szemléletében. A formai jellemző: Endrődi szintén előszeretettel használja mondandójához az expresszív szabad verset, de – és ez egyértelműen kassáki örökség – a tipográfiai-vizuális lírában is otthonosan mozog, sőt, a kettő ötvözetéből komplex szövegirodalmat is képes teremteni. A *beat* hatása szemléletében érvényesül: mint ahogy az ötvenes évek végének, hatvanas évek elejének mozgásaiból-változásaiból nő ki maga a 68-as generáció, aminek 1948-as születésével Endrődi is tagja, és kinő mindaz, ami ezzel azonosítható, a beatzene, a rock, az új életforma, a *Hair*, az *Eper és vér*, Ginsberg *Üvöltése*, John Lennon és a *Beatles*, Mick Jagger és a *Rolling Stones*, mert ezek, legyenek Észak-Amerikában, Nyugat-Európában, Lengyelországban, Jugoszláviában és Magyarországon, mind-mind ugyanazok, legfeljebb idő-eltolódásokról, apró sajátosságokról beszélhetünk. A kiáltás-típusú avantgárd mind ez idáig utolsó fellobbanása társadalomalakítóvá, szemléletformálónak vált az idők folyamán, bár a szépirodalomban – Magyarországon – nehezen tudta önmagát felmutatni, adminisztrációs akadályok és konzervatív idegenkedés okán is.

Ennek az avantgárdnak és ideológiájának egyik legfontosabb pozitívuma volt a kívülállás, a peremenlétezés elfogadtatása. Egyértelműen ez a kívülállás fogalmazódik meg Endrődi lírájában *Lelet* című kötetében, újabb ciklusában. A beatirodalom legjobbjaihoz hasonlóan elutasítja a hivatalos „felépítmény” társadalmi értékrendjét, tudatosan-ösztönösen vállalja önnön devianciáját, peremenlétezését, megtagadja és „eltagadja” önmagától a társadalmi beilleszkedés etikai normatíváit, életformáját. Endrődi költészete elutasítja a kommerszialisálódás lehetőségét, érezhetően megalkuvásnak értékelné minden formai vagy tartalmi engedelményt, „tiltások” miatt ki nem mondott gondolatot. Endrődi feltétel nélkül vállalja ösztönösségét, sőt, azt tudatosan-ösztönösen *akarja* is. Idegen tőle minden hamis póz, *művesség* és *mivesség* – mitagadás! –, minden „csináltság”: legjobb munkáira éppen ezek hiánya, a spontán mondatszerkesztés, a nem-kontrollált őszinteség a jellemző.

A *Lelet*ben csupa olyan formájú és formátumú munkával találkozunk, amely megfelel ennek a „nem kommersznek”, a kívülállás megfogalmazásának. Többségükben hosszú sorokból álló szabad versek ezek, vagy olyan szöveggölcsmények, amelyek igénylik a fantáziadús tipografizálást, a gyakori képi elemeket. A *Légzőgyakorlat* című szöveggölcsményi munka például egyaránt hasznosítja a konkrét költészet és a tipográfiai költészet eredményeit: már-már montázsként értelmezhető, olyan *szöveg*, amely feltételezhetően nem „egy ihletből”, hanem többszöri „nekirugaszkodás” eredményeként született. Endrődi ezekben a művekben egészen messzire megy, polifón alkotást hoz létre, amely linearitása ellenére nyitott, továbbírható „töredék”.

Az újabb ciklusban, a *Missa eroticában* változásnak tudható be a korábbi munkákhoz képest az adott életkörülmények határozottabb vállalása. Az „erzsébethomok” minden „nem bennfentességnek” szinonímiája lett, és ezen a kívülálláson túl életforma-elfogadást is jelent. Kerouac *Úton*-jának az életformája ez, ahol az emberi kapcsolatok teljessége és pőresége az elsődleges: mindez Endrődi „erotikamániájának” („bocsáss meg gyönyörű a melled most meg kell hogy döntsélek”) tökéletesen megfelel.

Endrődi „változatlansága” az öntörvényű személyiség ereje és mozdíthatatlansága. Olyan egyéniség ő, akinek tehetségéből egynemű költészet születik. Mindezzel líráját csupán jellemezni kívántam, bár az már most kétségtelennek tűnik, hogy egyneműsége ellenére is színesíti fiatalabb évjáratú irodalmunkat. Ugyanakkor vele kapcsolatban annak a veszélye is fennáll, hogy újból és újból fel kell fedeznünk önmagunknak, hogy meghallgassuk azt az egyetlen hűrt, amelyen mindenképpen *adekvát módon* képes szólni.

ENDRŐDI SZABÓ ERNŐ

MISSA EROTICA

(részletek)

[*elpergő kvarctangó*]

---

előbb azt hittem vonagló vörös pióca
ahogyan ágyékomra kúszott azután a bőrömet
súroló bimbók a combok és a tompor ringó
hullámzó féltekéi elárultak a csendben halk
homokzene halk homoknesz elpergő kvarctangó
szürke mély sivatagöblű ősz és az őszben
póknyálka rothadt skarabeuszvér és szét-
omló homokvonalak mikor az októbertől
egyre nyűttebb ágyban arra gondoltam íme
valamit találtam és míg aludtál és álmodtad
álom köröttünk közel és távol minden de
minden átengedte magát egy nagy és
kiábrándítóan unalmas esőnek

[új és új szeretőd]

én – régi kedvesed szerelmesed küldök most egy sivatagizú levelet emlékeztetőül hogy hány éve is már? együtt figyeltük az erekció vadhajtásait a visszanyelt nyögést a remegést az izzadó tenyeret ó milyen csodálatos volt az a számunk emlékszel egyiptomi hajad magomtól illatozott és ajkad és meztelen tested testem szennyezett vizcit tisztította bocsáss meg gyönyörű a melled mondtam ha olykor a kelleténél hamarabb élveztem és egy nap amikor nem volt már járat de éjfél tájt a kikötőben mégis a parthoz állt valami menctrenden kívüli hajó mint lomha nagy ködállat és te a kelleténél hevesebb mozdulattal nyúltál a zsebembe hol a dübörgő alkony-expressz vörösen meredve megállt és én könnyű teveször köpenyed alatt és hasad piheborostái alatt amikor csörömpölve kitolták a hosszú hajólépcsőt – azóta – félálomban fekszem – néha üzensz még válaszolsz egy-egy régi mosollyal látlak amint kanálislázban bűzös erzsébsárban ittrekedten a kénnél is kénszagúbb ágyban vörös napsütésben október malomként őrlő iszapviharában moccanatlan fekszem mert te manhattanbe mentél hogy megkeresd otthagytott örömed és most kétméteres néger bámul a függönyöd mögött olykor ha stílusosan az ágyban vagy lenn a padlószőnyegen vagy a fürdőszobában mikor a széttárt combjaid közül kibukó sperma ködös-nyúlós víziállatként testedtől ellebeg válaszolj egy-egy régi mosollyal új és új szeretőd vállalai felett

[nem ígértél semmit]

nem ígértél semmit és nem is jött hajó
aznap éjjel erzsébethomokban féligmerült ágyam
előtt a hullámverésben nem horgonyzott semmi csak
a cirpegő bodzafa rejtette a mandulakanárikát ének
forró bableves szaga matrózok részeg szava fároszrom
tekintete nem bélelte az éjszakát nagymamára gondoltam
aki tekercecsebe göngyölt régi térképekben szunnyad hát
igen nekünk is volt valaha európánk de mióta a tengeráramok
alattomban visszafelé folynak és országhatárok örök
hullámzása örli szét a néma városokat s a hallgatag
tornyokat és sekélymerülésű csermelyfregattok tömik
be a források száját és minden készülék a jegesmedvék
rettenthetetlen vonulását jelzi a paradús trópusok felé
mióta az elhülyült század kibogozhatatlan matrózcsomókat
köt kontinensek torkára és sosemvolt hajónaplók örült
sorait zagyválja a kapitányi hídon mióta nekünk-is-volt-
európánk-nagymama összegöngyölt régi térképhalomban
gubbaszt a tatfedélzeten úgy ám a tenger közepén
pofátlanul visongó csillagok vaksi éjszakagúllák alatt
régimatrózkabátom alatt kuporogva erzsébethomokban
októbersárban homoktenger közepén megfeneklett magányos
ágyban kántálok, „HIÁNYZOL TE ROVARARCÚ KURVA”

a tisztánlátók

átka súgom az ágy alatt pocsogó iszapnak melyben érvényes
mondatok után kutatva annyiszor de annyiszor böngésztem
éjszakánként az előfehélő csontokat silabizáltam rovátkáikat
például ezt: *ígérted* ma éjjel *hajón jön el hozzám a szerelem*
aznap sem jött hajó és én tudtam ezt és azt is hogy hajótlan
igen hajótlan minden éjszaka és azt is hogy minden hajótlan
éjjel egyre mélyebbre ereszti gyökerét koponyámba a végzet
egyetlen mondata

[és természetesen nem írhatok]

rád gondolok az éjszakai reptér felett
míg a tetőterasz ismét elcsöndesül és
forognak-pislákolnak lenn rubinszínű zöld
és recés szatírszemek rád gondolok a krómízű
éjszakában kávészaghomályban gondolok rád és
verset írnék hosszú verset írnék neked elképzelt
szobámban táviratszöveggel kezdődne REPTEEREN
VAARLAK I LOVE YOU ERNEST de a vers itt már
útszéli koton százlábú pocskolja össze lappadt
tömlőjére vakond kotor földet és hát hogyan
hogyan is írhatnék neked egy útszéli spermacspadát
– csak szavakat széttört mondatokat gereblyézek
egy képzeletbeli terasz valóságos ürében egy város
puszta ürében egy mézsfehér országban egyetlen
hiánnyá foszló térképen a félresiklott metrón
a buszon az alagutakban a tereken tóparti
sétányokon szétlőtt vonatokon jeltelen sírokon
jeltelen sírok között avar bársonyában elküldhető
szavakat keresek neked és – látod – *mint mikor
valaki hirtelen föltúr egy levágott fejet* —————
————— látod —————
————— fölszáll ez a
gép is míg a kifutón forognak-pislákolnak lassan
a nagy rubinszínű zöld és érdes szatírszemek és a
tetőterasz ismét elcsöndesül ————— a szemcsés
homályban már csak csípőd lejtése és lengő karod
amint hosszúszájú egyiptomi hajad fésülgeted
és erre a reptéri férfire gondolsz háromezer
mérőföld távolságból puha leányszobádban és fölteszel
egy lemezt és a lassú blues tonnái
földübörögnek álmatlan éjszakámban